

УДК 811.1/.211

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ЕПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Ковальчук О.П., асистент кафедри
іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті запропоновано результати зіставного аналізу епонімів в англійській та українській мовах із погляду їхнього лексико-семантичного групування. Загалом проаналізовано 500 епонімів. Виділено лексико-семантичні групи епонімів, спільні для обох мов, характерні лише для української та лише для англійської мови. Кожна з груп поділена на підгрупи за семантичною ознакою.

Ключові слова: епонім, лексико-семантична група, зіставний аналіз, семантична ознака, семантична структура.

В статті пропонуються результати сопоставительного аналізу епонімів в англійському і українському мовних аспектах їх лексико-семантичного групування. В цілому проаналізовано 500 епонімів. Виділено лексико-семантичні групи епонімів, спільні для обох мов, характерні лише для української або лише для англійської мови. Кожна з груп поділена на підгрупи за семантичною ознакою.

Ключевые слова: эпоним, лексико-семантическая группа, сопоставительный анализ, семантический признак, семантическая структура.

Kovalchuk O.P. LEXICO-SEMANTIC GROUPS OF EPONYMS IN ENGLISH AND UKRAINIAN: CONTRASTIVE ANALYSIS

The results of the contrastive analysis of 500 eponyms in the Ukrainian and English languages are offered in the article. The analysis has been held from the perspective of the lexico-semantic grouping. Three groups have been distinguished: eponyms common for both languages, Ukrainian eponyms, English eponyms. Each of the groups has further been subdivided into subgroups according to the semantic features.

Key words: eponym, lexico-semantic group, contrastive analysis, semantic feature, semantic structure.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики загальноновизнаним є те, що мову слід вивчати з погляду парадигм, які забезпечують ширше та глибше розуміння функціонування мови та зв'язку між мовою та мисленням людини, що реалізується через концептуальну та мовну картини світу. Ця тема широко обговорюється в сучасних публікаціях, зокрема у працях Ю. Апресяна, С. Кубрякової, В. Постовалової й ін. Такий підхід створює підґрунтя для глибшого та ширшого дослідження тих мовних і мовленнєвих явищ, яким уже приділяли увагу з позицій інших напрямів лінгвістики, а також дозволяє краще зрозуміти вплив позамовних чинників на розвиток мов. Одним із підходів, досліджуваних упродовж ХХ і на початку ХХІ ст., є осмислення семантичної структури мов, що відкриває нові обрії для зіставного дослідження лексико-семантичних груп у різних мовах, адже це дає можливість виходу за межі мовних систем.

Постановка завдання. Мета цієї розвідки – визначення семантичних груп епонімів англійської й української мов, їхньої кількісної репрезентації в зіставлюваних мовах. Матеріалом для дослідження слугували 500 епонімів,

вибраних методом суцільної вибірки з етимологічних словників української й англійської мов. Актуальність дослідження полягає в необхідності зіставного аналізу епонімів англійської й української мов з урахуванням нових тенденцій у мовознавчих дослідженнях з огляду на те, що досі дослідження в цій сфері були досить спорадичними. Новизна дослідження полягає в системності підходу до зіставного аналізу епонімів і застосуванні інструментарію семантичного та зіставного аналізів до вивчення мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча детальне дослідження лексико-семантичних полів і груп характерне для лінгвістики у ХХ ст., спроби дослідити системні відносини між лексичними одиницями робилися ще в ХІХ ст. Наприклад, М. Покровський писав, що «слова та їх значення не живуть своїм окремим життям», а об'єднані в різні групи. Дослідження семантичного групування лексичних одиниць у мові цікавили І. Арнольд, О. Ахманову, О. Ревзіну й інших. За результатами аналізу теоретичної літератури можна виділити два чинники, які слід ураховувати під час структурно-се-

мантичної класифікації лексики. По-перше, лексика – це не проста множина лексичних одиниць, а інтегральне ціле, організоване та структуроване певним чином. По-друге, лексико-семантична структура мови наділена певними якостями, які дають змогу визначити характер її організації.

У пропонованому дослідженні за основу беремо визначення А. Кузнєцова, за яким лексико-семантична структура мови – це комплекс взаємопов'язаних елементів (слів і їх складників), що сприймаються як елементи ширшої структури чи структури вищого рівня (структури мови) і як результат взаємодії одиниць нижчого рівня (лексико-семантичних груп, полів і т. ін.) [5, 42]. Науковець визначає структурно-семантичні риси як «найважливіші характерні риси лексико-семантичного поля мови, які визначають лексичне значення та спосіб його існування (і функціонування – *О. К.*) у мові [5, 43]. Таким чином, якщо слова не існують у мові відокремлено одне від одного (поєднані синтагматично в словосполучення та речення й парадигматично – у певні лексико-семантичні групи), то слід говорити про принцип групування слів на основі певних семантичних засад, на основі їх семантичної подібності.

Кожне слово у своїй мікросистемі має певне місце, і його значеннєвість визначається цим місцем, бо семантичний зміст слова зумовлений відношеннями, які формуються в сітці протиставлень цього слова іншим словам цієї ж мікросистеми. Лексико-семантична система є найрухомішою серед мовних рівнів. Однак, змінюючись, вона має здатність до саморегулювання, тобто такої перебудови, яка б не порушувала системності, що необхідно для постійної комунікативної придатності.

Ураховуючи специфіку емпіричного матеріалу, у цій праці досліджуватимемо лексико-семантичні групи лексичних одиниць. За своєю суттю лексико-семантична група – це множина лексичних одиниць, що виділяється на основі спільності семантики, є фрагментом мовної картини світу й побудована за принципом поля. Різниця між ними полягає в тому, що поле, як правило, охоплює набагато ширший спектр одиниць і має більш широку багатозначність семантичну структуру.

Багато дискусій досі викликає принцип визначення та диференціації лексико-семантичних полів і груп. На думку З. Вердієвої, вони можуть складатися зі слів, що належать до різних частин мови, об'єднаних значенням, а оскільки слова в семантичній структурі зде-

більшого містять більше, ніж одну сему, вони можуть належати до різних полів чи груп залежно від семи [4, с. 4–6].

Поняття лексико-семантичної групи пройшло довгий шлях до його сучасного розуміння. У сучасній семантиці така група вважається основним елементом мовної картини світу. Основою семантичного структурування мови є знання, зафіксоване в семантичних категоріях, семантичних полях і лексико-семантичних групах, що складаються зі слів і словосполучень, які формують ієрархію. Характерно, що системна організація лексики спричинена не лише комунікативними потребами (формуючи висловлювання, мовець спочатку пригадує лексико-семантичну групу, а тоді вибирає точне слово), але й системною організацією об'єктивного світу, відображеною в лексиці.

Аналізуючи групу лексичних одиниць, А. Вежбіцька не лише досліджує семантичну інформацію, але й звертає увагу на синтаксичні патерни, що характеризують ці одиниці, упорядковує семантичну інформацію в скрипти чи фрейми, які теж можна вписати в ширші та загальніші культурні скрипти, пов'язані з нормами поведінки [7]. Таким чином, вона пропонує чітку та системну версію кількісного аналізу для виявлення мовного еквівалента концептуальних сфер. Цей тип аналізу можна порівняти із семантичним аналізом Е. Кіттей, що пропонує відрізняти лексичні поля та концептуальні сфери, вважаючи, що їх можна зіставляти, але не ототожнювати [6, с. 378]. Іншими словами, лексичні поля можуть бути добрим початковим матеріалом для аналізу концептуальних сфер, але їх аналіз не виявляє всієї глибини концептуальної сфери.

Лексичні асоціації є системними. Ця риса впливає з низки стратегій асоціації, підсвідомо використовуваних мовцями для генерації мовлення. Науковці помітили, що лексичні асоціації базуються на постійних рисах: структурній подібності асоціативних полів, збігові асоціативних кіл для більшості носіїв мови, типологічних подібностях явищ самої асоціації [2, с. 14].

Узгоджених критеріїв виділення лексико-семантичних полів і груп, попри численні публікації на цю тему, досі немає. Слово відносять до того чи іншого лексико-семантичного поля на основі асоціацій, які відбивають зв'язки між предметами та їх властивостями в об'єктивному світі. На відміну від полісемії, яка виявляється в смислових зв'язках між значеннями одного слова, ці асо-

ціації виникають на основі зв'язків між різними словами в результаті порівняння, зіставлення, ідентифікації, диференціації й інших операцій зі значеннями слів [3, с. 78].

Важливо, що склад і структура лексико-семантичних груп у різних мовах відрізняється. Очікувані еквіваленти у відповідних полях можуть мати ширше чи вужче значення, семи, яких немає в семантичній структурі їхніх відповідників у зіставляваній мові й под. Ці відмінності відображають різницю в мовних картинах світу, у досвіді та ментальності націй, чії мови зіставляються.

У межах дослідження було проведено семантичний аналіз 500 епонімів української й англійської мов. Найбільшою групою епонімів (225 лексичних одиниць, 45%) виявились епоніми, характерні для обох мов. Як свідчать результати, епоніми, спільні для англійської й української мов, можна розділити на такі групи, відповідно до їхньої семантики: мінерали, хімічні елементи, їжа, напої, одяг, тканини, зброя, тварини та наукові винаходи. Кількісне співвідношення названих груп епонімів у зіставляваних мовах подане в таблиці 1.

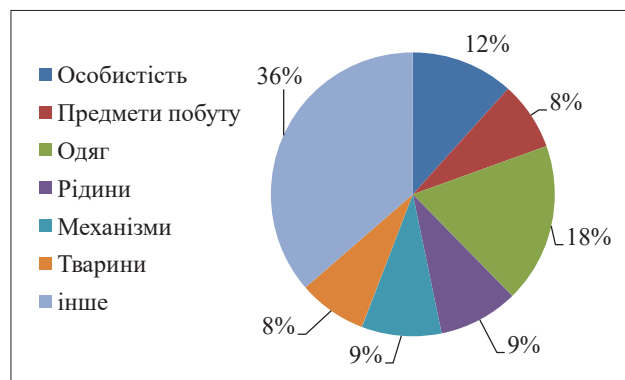
Такі групи, як мінерали та зброя, є особливими, оскільки в більшості випадків ці епоніми походять від імен тих осіб, які зробили відкриття чи придумали винахід, а тому в обох мовах вони утворилися від однієї власної назви.

Мінерали та хімічні елементи – це групи епонімів, особливість яких полягає в тому, що лексичні одиниці, які їх репрезентують, названі відповідно до наукової номенклатури й отримують під час творення ті самі суфікси (*ванадій* – *Vanadium* – від імені скандинавської богині Ванадії, *стронцій* – *Strontium*, від імені шотландського містечка Strontian, *алтайт* – *Altaite*, від Алтайських гір), однак є й певні винятки (*нікель* – *Nickel* – від імені бешкетного духа в німецькій міфології).

Але все ж більшість епонімів походить не зі сфери науки, а зі світової історії чи літератури, як це вказано на діаграмі. І лише 44 лексичні одиниці (16%) із загальної кількості епонімів належать до назв відкриттів і наукових винаходів.

Другою за чисельністю була група епонімів, характерних лише для англійської мови

(160 одиниць (32%)). Серед англійських епонімів можна визначити такі семантичні групи: одяг, предмети побуту, рідини, діяльність, тварини та механізми (див. діаграму 1). Решта епонімів настільки різноманітна, що було неможливо визначити одну спільну семантичну ознаку, яка б об'єднала їх у певні семантичні групи. Так, семантична група «Рідини» включає напої та парфуми (*bacharach* – сорт вина з міста Бахарак (*Bacharach*), що в Німеччині на річці Рейн; *frangipane* – тропічне американське дерево чи кущ, що цвіте китицями білих, рожевих і жовтих квітів; парфуми, що отримали з таких квітів, назва яких походить від імені М. Франджіпані, італійського дворянина, котрий придумав парфуми).

Діаграма 1. Семантичні групи власне англійських епонімів

Отже, значну частину проаналізованих епонімів становлять власне ті лексичні одиниці, які не вдалося зарахувати до жодної лексико-семантичної групи через замалу кількість прикладів. Їх загальна кількість становить 28 одиниць (36%). Наступною за чисельністю є група «Одяг» – 14 епонімів і 18% відповідно. Кількість епонімів, які ми внесли до групи «Особистість», – 9, що становить 12%. По 7 епонімів (12%) входять до груп «Механізми» та «Рідини». Найменш чисельними є групи «Тварини» та «Предмети побуту» – по 6 епонімів (8%).

Визначити лексико-семантичні групи українських епонімів було простіше. До них входять такі групи: особистість, тканини, одяг, їжа, тварини, рослини, зброя, механізми й установи (див. діаграму 2).

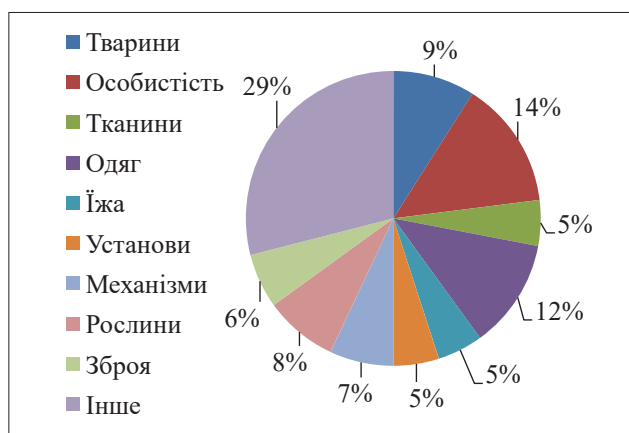
Таблиця 1

Кількісне співвідношення спільних для англійської й української мов груп епонімів

Мова / Група епонімів	Напої	Хімічні елементи	Тканини	Одяг	Їжа	Мінерали	Зброя
Англійська мова	9 (8%)	16 (15%)	21 (20%)	26 (24%)	20 (19%)	7 (6%)	9 (8%)
Українська мова	9 (8%)	16 (14%)	28 (23%)	32 (27%)	16 (14%)	7 (6%)	9 (8%)

Характерно, що до лексико-семантичної групи «Рослини» не входять ботанічні назви, які здебільшого епонімічні в обох мовах. Однак є декілька рослин, назви яких є епонімами лише в українській мові. Найчастіше це місцеві види рослин, як-от *лебединка* – вид груш із міста Лебедин. Він невідомий широкому загалу або не має епонімічного відповідника в інших мовах.

Діаграма 2. Семантичні групи власне українських епонімів

В українській мові є більше лексико-семантичних груп з порівняно більшою кількістю епонімів, хоча сама група є найменш численною – 115 одиниць (23%). Як і в групі епонімів, характерних лише для англійської мови, найбільшу підгрупу становлять лексичні одиниці, які не належать до інших груп – 27 епонімів (28%). Найбільш чисельними є групи «Особистість» – 14 епонімів (14%) і «Одяг» – 12 (12%). Понад 5 епонімів належать до лексико-семантичних груп «Тварини» (9 епонімів і 9% відповідно), «Рослини» (8, 8%), «Механізми» (7, 7%) і «Зброя» (6, 6%). По 5 епонімів (5% відповідно) відносимо до груп «Одяг», «Їжа» й «Установи».

Лексико-семантичні групи відрізняються в трьох категоріях епонімів. Деякі з них виділено в обох мовах: особистість, тварини, одяг і механізми; інші ж притаманні лише одній із мов, що зіставляються: предмети побуту (*billy*, *biggin*), рідини (*catawba*, *macassar*) і діяльність (*grangerizing*, *spoonerism*) властиві лише англійській мові, а семантичні групи рослин (*михавівки*, *лебединка*, *миколайчики*), установ (*сибірка*, *ломбард*) і зброї (*дамасценка*, *дорнінка*, *маузер*) – тільки українській. Однак це не означає, що епоніми, які могли б належати до цих груп, відсутні в іншій мові. Причина полягає в тому, що їхня кількість була недостатньою для

об'єднання в окрему лексико-семантичну групу. Наприклад, серед власне англійських епонімів було знайдено лише два епоніми, що позначають зброю, і лише один, який позначає їжу. Лексико-семантичні групи виділялися лише тоді, коли загальна кількість епонімів була більше п'яти, оскільки порівняно із загальною вибіркою такі групи були б занадто малі та незначні.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, можна виділити лексико-семантичні групи епонімів, характерних для обох мов (найчисленніша група), епоніми, що є лише в англійській і лише в українській мовах. Лексико-семантичні групи, що є в обох мовах, включають мінерали, хімічні елементи, їжу, напої, одяг, тканини, зброю, тварин і наукові винаходи. Суто англійські епоніми належать до таких лексико-семантичних груп: одяг, предмети побуту, рідини, діяльність, тварини та механізми. Найменш чисельними та найбільш різноманітними є групи епонімів, що існують лише в українській мові: рослини, установи, тканини й ін. Попередній аналіз дає змогу окреслити напрямки подальших досліджень: визначення та типологізація лексико-семантичних груп епонімів, характерних для кожної з мов, виявлення подібностей і відмінностей у внутрішній структурі відповідних лексико-семантичних груп зіставляваних мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефиренко Н. Проблема вербализации концепта. Волгоград: Перемена, 2003. 96 с.
2. Бондарко А. Полевые структуры в системе языковой категоризации. Теория, история, типология языков: Материалы чтений памяти чл.-корр. В.Н. Ярцевой. М.: РАН, Ин-т Языкознания, 2003. Выпуск 1. С. 13–20.
3. Васильев Л. Современная лингвистическая семантика. М.: Высшая школа, 1990. 176 с.
4. Вердиева З. Семантические поля в современном английском языке. М.: Высшая школа, 1986. 120 с.
5. Кузнецов А. Структурно-семантические параметры в лексике: на материале английского языка. М.: Наука, 1980. 160 с.
6. Lehrer A., Kittay E. Frames, fields and contrasts. *Pragmatics and Cognition*. 1993, P. 377–387.
7. Wierzbicka A. Does language reflect culture? Evidence from Australian English. *Language in Society*. 1986. No 15. P. 349–373.
8. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. Мельничук (голов. ред.) та ін. К.: Наук. Думка, 1983–2012.
9. Skeat W. A Concise Etymological Dictionary of the English Language. Oxford: Forgotten Books. 2013. 694 p.
10. Freeman M. A New Dictionary of Eponyms. New York: Oxford University Press. 1997. 284 p.